

DOI 10.26886/2520-7474.1(45)2021.15

UDC 81'38:929

**THE ROLE OF BIOGRAPHICAL AND CULTURAL-HISTORICAL
ASPECTS IN THE FORMATION OF THE AUTHOR'S VOICE OF
MYKHAILO DRAI-KHMARA**

**Sergii Cheripko, head of the educational and scientific laboratory of
innovative management technologies**

<http://orcid.org/0000-0002-1412-5598>

e-mail: strgijceripko@gmail.com

National Aviation University, Ukraine, Kyiv

Through the prism of biographical and cultural-historical aspects, for the first time, the peculiarities of forming the author's voice of an outstanding Ukrainian writer of the executed renaissance era Mykhailo Drai-Khmara are justified in the paper. The maximum optimization of the study of the entire heritage of the artist, including the worldview, biography, relationships with the cultural environment, as well as the influence of strong-willed qualities, imagination and talent of the artist as the performer of the work on the components of the artistic text are found out.

Keywords: author's voice, poetics, worldview, artistic system, spiritual model, cultural space.

Завідувач навчально-науковою лабораторією інноваційних технологій управління, Черіпко С. І., Роль біографічних та культурно-історичних аспектів у формуванні авторського голосу Михайла Драй-Хмари/ Національний авіаційний університет, Україна, Київ.

У статті через призму біографічних та культурно-історичних аспектів вперше обґрунтовано особливості формування авторського голосу видатного українського письменника доби «розстріляного відродження» Михайла Панасовича Драй-Хмари.

З'ясовано максимальну оптимізацію вивчення усієї художньої спадщини митця, включно із світоглядом, біографією, взаєминами із культурним оточенням, а також вплив вольових якостей, фантазії і таланту митця, як виконавця твору, на складові художнього тексту.

Ключові слова: авторський голос, поетика, світогляд, художня система, духовна модель, культурологічний простір.

Вступ. Останнім часом філологічні дослідження, що стосуються питання взаємин автора і його спадщини, де вагому роль відіграють біографічні та культурно-історичні аспекти, досить розмаїті, адже у більшості з них автор постає і як усемогутня організуюча сила, і як безпристрасний оповідач. Тож цікавою буде спроба виявити авторський голос у літературній спадщині Михайла Панасовича Драй-Хмари. Література 30-х років ХХ століття – це складний та водночас трагічний процес, пов'язаний з проявом в особистості людяності та прагненням до нових літературних форм і моральних обріїв. Достеменно відомо, що найбільш яскравими іменами плеяди «розстріляного відродження» були М. Зеров, Микола Хвильовий (Фітільов), С. Єфремов, М. Куліш, М. Семенко, П. Филипович, Григорій Косинка (Стрієць) і, безперечно, М. Драй-Хмара (Драй).

Михайло Панасович Драй-Хмара – видатна особистість і водночас трагічна постать в українській літературі. Його життєвий і творчий шлях є відображенням трагізму в національно-державному відродженні, де він правдиво відобразив свою добу, а головне, – був активним творцем на всіх етапах становлення даної доби. Саме в світі поезій даного періоду на повну силу прозвучав його трагічний авторський голос. Науковці початку ХХ століття та сучасні літературознавці цілком слушно вважають, що дослідження авторського «я» у творах Драй-

Хмари характеризує постмодерністське мислення і постає лише окремим аспектом загальної кризи особистісного початку у сфері постмодерної доби. Тому варто вшанувати теоретичні погляди О. Ашер, Ю. Шереха, М. Жулинського, Ю. Луцького, В. Мацька, С. Крижанівського, І. Дзюби, В. Іванисенко, І. Заславського, І. Федорів та ін.

Тож з точки зору засобів вираження авторського голосу ми і бачимо **актуальність** нашої статті, а її основною **метою** – виявити авторську присутність у поетичній спадщині та щоденниках.

Об'єктом дослідження є низка творів та щоденникових спогадів Михайла Панасовича Драй-Хмари.

Виходячи з поставленої мети, ставимо перед собою наступні **завдання**:

- почути та здійснити аналіз основних аспектів авторського голосу;
- простежити способи та форми вираження авторського голосу у творчому доробку митця;
- розглянути особливості відображення авторського голосу та його ролі в об'єктивному сприйнятті трагізму тогочасної дійсності.

Концептуальність постаті Михайла Драй-Хмари походить від його сприйняття як втілення суб'єктивності, що є процесом полівекторним. Синтезуючи компоненти авторства, зазначимо, що письменник структурує текст і себе в ньому, так чи інакше присутній у творі. Тому автор і інтерпретується як інtrateкстовий і екстратекстовий водночас феномен, що спостерігається лише у своїх творчих проявах. Проблема авторської позиції у сучасному літературознавстві стала однією з найактуальніших. Розуміємо, що автор може долучитися до створення себе свідомо, може спровокувати хибне уявлення про себе у реципієнта, може бути «alter ego» самого митця, а може й максимально

із ним розходиться. Тому погоджуємося, що про образ автора варто говорити, коли він є одним із персонажів твору, постаючи завдяки авторській уяві. При цьому авторський голос представляє автора-носія певних психічних якостей і функцій (воля, фантазія, талант тощо) та виконавця самого твору, і таким чином корелює складові художнього тексту.

Розуміючи, які саме чинники сприяли формуванню авторського голосу М. Драй-Хмари, спостерігаємо, що у новітньому літературознавстві існує виразна тенденція досліджувати індивідуальну мистецьку спадщину майстрів слова поза перипетіями їх людських доль, – подібне ніби мало б сприяти об'єктивності оцінок, гарантувати своєрідний «погляд зі сторони». У звільненому від тоталітаризму суспільно-культурологічному просторі сучасності зіткнулися дві опонуючі хвилі: європейський прагматизм і псевдонаціональна романтика. Для гармонізації та вироблення належних стратегій потрібний досвід минулих поколінь у вияві творчих і життєвих доль кращих її синів. Михайло Драй-Хмара належить саме до таких. «Я український інтелігент», – так означив він і причину ставлення до себе антиукраїнської влади, і свою поведінку, і загалом життєву позицію.

Не вдаючись до ствердження чи заперечення цієї теорії, намагатимемося почути авторський голос Михайла Драй-Хмари із особливо важливих моментів біографії на тлі його життєвої і творчої долі. Цілісність особистості, яку випробовували перипетії життя, відомі сучасникам працьовитість і працездатність, а насамперед поведінка у лабетах НКВД демонструють людину сильної волі. Особистість М. Драй-Хмари – найкращий доказ того, що ознаки козацької ментальності: життєлюбство, сила духу, волелюбство, лицарство іманентно присутні в українському етносі, обмежено тлумаченого як

«селянська нація, нація хліборобів». Ефективна суспільна рецепція, вплив на творчій процес культурного і морального середовища не вповні обумовлюють спостережене. І тут не можна не погодитися зі словами науковця В. Пахаренка про те, що «посмертна реабілітація культури ще не означає вибудови її живого послідовного процесу» [5; 80].

Оприлюднення в останні десятиліття заборонених матеріалів, зокрема листів, щоденників, наукової спадщини, дає можливість вималювати цілісну духовну модель митця, який мав силу й мужність протиставити себе антисвітові диктатури, своєю творчістю олюднював культурологічний простір. З гіркотою нотував це С. Єфремов у своїх «Щоденниках»: «Бідна людськість! Щоб сприйняти й зрозуміти якусь ідею, треба їй фанфар, ілюмінацій, грому й блискавок, фальшивої позлітки – і брехні, брехні, без кінця брехні. Важкий твій шлях, людино, але сама ти ще важчим його робиш, розмінюючи навіть справжні здобутки на дрібняки мізерного філістерства» [2; 223].

Людина європейського мислення, вчений-поліглот М. Драй-Хмара робив усе для очищення тогочасного естетичного, духовного простору від провінційного філістерського примітивізму: творив світлу поезію, перекладав і досліджував світову класику, закладав основи славістики, збагачував науку й художню практику на принципово нових засадах та класичному вітчизняному досвіді. «Долі своєї я не клянусь», – задекларував поет у одному з віршів, чим ствердив мужність людини, поставленої в такі трагічні умови, розповідь про які викликає безсилий розпач, але й гордість за нащадка козацького роду з Полтавщини – серця України.

Вважається, що інтерес до українства пробудився в Драй-Хмарі лише в Петербурзі під впливом спілкування із земляцтвом українських студентів.

Саме глибоким і природним усвідомленням національного обов'язку можна пояснити фатальне для його життєвої й мистецької долі повернення Драй-Хмари на Україну в найважчі для неї і зовсім несприятливі для його наукової роботи часи, в травні 1917 р., після лютневої революції. Революцію сприйняв, разом із багатьма митцями того часу, як шанс здобути національну незалежність, адже, як вважає один із істориків Ю. Луцький, «в Україні вона стала передусім визвольною боротьбою. Там рушійні сили були національними, не комуністичними» [4;20].

Людині з нормальним сприйняттям світу і подій важко було повірити в реальність того, що відбувалося, тому поет часто переймався сумнівами, намагався осмислити свою роль у тому, що називалося новою добою, сумнівався в тому, чи вміє він, інтелігент, учити народ, відчувати єдність із ним, оскільки тривалий час був далеко й від України, і ще далі від того, що є щоденним життям народу, його турботами й болем.

Про характер сприймання поетом тодішніх реалій свідчать щоденникові записи, значна частина яких увійшла до зібрання його наукових праць, виданих Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Є в записах, попри сумніви щодо правильності здійснюваного в суспільстві, і спроби самокритики, вагань стосовно власної позиції. Загалом щоденник є документальним свідченням болісного сприйняття Драй-Хмарою численних звинувачень у відриві від доби та недостатньому її оспівуванні, аж до сумнівів у правильності своєї позиції.

У відомій тогочасній «літературній дискусії» М. Драй-Хмара не брав загалом прямої участі, за винятком кількох виступів на оборону неокласиків та їх творчого естетичного кредо. Щоденникові записи свідчать про відверто іронічне сприймання галасу навколо «дискусії»,

власну об'єктивну позицію щодо її учасників: надто великою була відстань між ученим та пролетарсько-селянською масою, надто серйозними справами був зайнятий, щоби брати участь у безконечній пустопорожній балаканині про «платформи» мистецтва адептів-неофітів пролетарського чи селянського «розливу». Науковець мав сформовані погляди на мистецтво як літературний критик, вироблений естетичний смак від спілкування зі світовою (переклади з французької, італійської) та вітчизняною класикою (дослідження творчості Лесі Українки, студії над окремими віршами Тараса Шевченка тощо); мав витончене відчуття художнього слова від народнопісенної стихії. Письменник шанував обдарування інших (присвята Павлові Тичині, співчування долі Миколи Хвильового), захоплювався однодумцями-неокласиками, пробував себе в цьому оригінальному стилі; наскільки глибоко єднався зі своїми ліричними героями, настільки активно виражався його авторський голос.

Проте у політико-ідеологічний вир був утягнений через особливу увагу саме до найталановитіших постатей української культури. За свідченням Юрія Шереха, «Так звана «літературна дискусія», хоч як вона з цензурних і інших причин була стиснена до меж власне літератури або мистецтва, була природною реакцією на історичну ситуацію. Країна опинилася на історичному перехресті: перетворитися на провінцію Москви ... чи зберегти свою самобутність, – це було питанням усіх питань. І хоч ніхто не ставив його просто так, в цьому була глибинна суть «літературної дискусії»» [6;140].

Авторське «я» спостерігаємо і в перекладацькій діяльності М. Драй-Хмари, що цілковито ще не досліджена, хоча, на думку М. Жулинського, «це був великий майстер перекладу, який органічно вживався в оригінал і витворював мовно та образно досконалий мистецький твір» [3;13], переклав «Цигани» Пушкіна, «Демон»

Лермонтова, збірку «Вінок» М. Богдановіча, «Божественну комедію» Данте, дві руни фінського епосу «Калевала», поезії А. Міцкевича, але найбільше – французьких символістів. Серед інших переклав сонет Стефана Малларме «Лебеді». «Його, Драй-Хмарині «Лебеді» свідчили тоді про ту тяжку моральну і творчу атмосферу, в якій змушені були жити друзі-неокласики» [1;27], – згадує Оксана Ашер.

Характер суспільних умов 20-30-х р. ХХ ст. на сьогодні розкритий достатньо повно як у науково-історичному, так і в художньому аспектах. Індивідуальні ж відчуття людини того часу, особливо інтелігентної, рецепція нею конкретних подій доби досліджені недостатньо. На процесі СВУ в справі, по якій проходив поет, на сцені Харківського оперного театру стояло 45 осіб найкращого цвіту. Але не 45, а тисячі було арештовано в зв'язку з цим процесом і засуджені без прилюдного суду.

Роки випробування, шлях у легенду для М. Драй-Хмари розпочалися саме з появою сонета «Лебеді». Адже обираючи об'єктом для творчості протиріччя революційної доби, автор розглядає їх на зрізі проблем людської моралі, вибравши призму людського сприйняття складних колізій епохи. Опубліковані М.Хвильовим у «Літературному ярмарку» після припинення друку журналу «Вапліте», розпуску організації ваплітян, «Лебеді» викликали несподівано гучний резонанс. Даремно намагався спростувати позицію Драй-Хмара, пояснити появу переспіву сюжету «Лебедів» Стефана Малларме простим збігом обставин. Було зрозуміло, що насправді хотів Драй-Хмара сказати своїм сонетом. З першим арештом 21 березня 1933 року йому згадали все: «І українофільство в Петрограді, і професорство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті... і літературну групу «неокласиків», і знайомство з керівником націоналістичної Спілки Визволення України Сергієм

Єфремовим, і поминки по розстріляних письменниках... на квартирі в М. Рильського, і в тому, що начебто готував замах на Постишева і Балицького» [3;13-14]. Звинувачували в намірах повалення ладу разом із групою Миколи Зерова. Зацікавлення поезією стародавньої Греції й Риму трактувалися як шкідлива пропаганда заперечення радянської дійсності. Провина неокласиків, на думку НКВД, була, ні більше, ні менше, як у тому, що вони прагнули спрямувати економіку України на шлях капіталістичного розвитку, тримати курс на зв'язок з буржуазною Європою.

Творчу спадщину митця складають опублікована за життя всього одна збірка «Проростень» та поезії і поеми, які до неї не ввійшли. Була підготовлена також і друга, під назвою «Сонячні марші», хоча так і не була видана. Особливо багато переклав М. Драй-Хмара з російської, білоруської, французької та бельгійської, менше – з польської, чеської, німецької, фінської мов. М. Драй-Хмара кохався в поезії французьких символістів, особливо Шарля Бодлера, Стефана Малларме, Поля Верлена, любив і перекладав творчість білоруса Максима Богдановіча, досліджував її як літературознавець. Написав велику наукову працю про творчість Лесі Українки, на жаль, ширшому заголові вона тривалий час не була відома, оскільки не перевидана видана окремо.

Перспективи, які відкривалися перед М. Драй-Хмарою як ученим, можна оцінити лише тепер, коли з'явилася можливість ознайомитися з його науковою спадщиною. Лекції, які прочитав М. Драй-Хмара 1918-1919 рр. у Кам'янець-Подільському університеті, самі студенти записали, зберегли і видали як підручник «Слов'янознавство». «Михайло Драй-Хмара виявив унікальні знання з етнології, етнографії, археології, географії... – зауважує М. Жулинський. – Якби доля була до нього милосердною і він зміг би ці концептуальні принципи і проблемно-тематичні тези розгорнути на весь історико-етнологічний

простір фактографії, ми б нині мали фундаментальну працю, присвячену слов'язнознавству» [3;12].

Висновки. Таким чином, життя та творча діяльність Михайла Панасовича Драй-Хмари засвідчують, що він не тільки вважав себе українським інтелігентом, але й довів це кожною хвилиною життя, розуміючи сутність цього звання в потребі щодень, щогодини здійснювати щось, що служило б українству, що було б корисне для народу. Авторський голос у творчості митця звучить ясно й голосно. Свою позицію автор засвідчує за допомогою внутрішнього світу ліричних героїв, створюючи таким чином ефект присутності. До цього спонукали його світоглядні інтенції й стратегії багатої духовно, оригінальної особистості доби новітнього Ренесансу. Своєрідність особистості М. Драй-Хмари як митця мало досліджена. Як про сформованого поета, що удосконалює індивідуальний стиль, із сучасників писав про нього лише М. Зеров. В окремих статтях відзначалися ті чи інші риси стилю поета без ґрунтовнішого аналізу. Першим одну з головних рис творчості споглянув М. Рильський, відзначаючи як індивідуальні ознаки радість пізнання й пойменування, радість спостереження і втілення. Зазначено також критикою пошуки лексичної виразності, але потрактовано як формалістичне експериментаторство зі словом. Розвідка О. Ашер була першою ґрунтовнішою працею про поезію батька, але на ній позначився тогочасний рівень літературознавчої думки. Крім того, увага дослідниці зосереджена на звучанні батькового голосу крізь тематику віршів, а не настрої ліричного героя.

Відчуття національної самосвідомості, приналежності до свого народу, котре особливо активізувалося на чужині, стало центральною складовою характеру Драй-Хмари як особистості, світоглядним центром ліричного героя його поезій, уформувало моральні критерії та

етичні норми спілкування. Поняття України й українського органічно злилося зі знанням світової культури, зродило відчуття та сприймання вселюдської гармонії. Сформульовано *параметри авторського голосу* – духовної моделі особистості, уявлення про норми людської поведінки, бачення Світу з позицій такої норми, але з підґрунтя національної культури, моралі й етики українського народу. Це простежується повно і яскраво як у життєвих перипетіях поета, його науковій та педагогічній спадщині, епістолярії й мемуаристиці, в художньому самовиразі ліричного героя його віршів, оцінках тогочасної дійсності, перспективах її реалій.

Література:

1. Ашер О. (2002) Передмова (Портрет Михайла Драй-Хмари: Біографічний нарис). *Михайло Драй-Хмара: Літературно-наукова спадщина*. Київ: Наукова думка.
2. Єфремов С. (1997) Щоденники. 1923-1929. Київ: ЗАТ «Газета «Рада».
3. Жулинський М. (2002) Шлях із неволі, з небуття. *Михайло Драй-Хмара. Літературно-наукова спадщина*. Київ: Наукова думка.
4. Луцький Ю. (1956; 2000) Літературна політика в советській Україні. 1917–1934. Duke University Press; Київ: Гелікон.
5. Пахаренко В. (2007) Основи теорії літератури. Київ: Генеза.
6. Шерех Ю. (1998) Шостий у гроні/Юрій Шерех. Поза книжками і з книжок. Київ: Видавництво «Час».

References:

1. Asher O. (2002) Peredmova (Portret Mykhaila Drai-Khmary: Biohrafichnyi narys). *Mykhailo Drai-Khmara: Literaturno-naukova spadshchyna*. Kyiv: Naukova dumka.

2. Yefremov S. (1997) Shchodennyky. 1923-1929. Kyiv: ZAT «Hazeta «Rada».
3. Zhulynskyi M. (2002) Shliakh iz nevoli, z nebuttia. Mykhailo Drai-Khmara. Literaturno-naukova spadshchyna. Kyiv: Naukova dumka.
4. Lutskyi Yu. (1956; 2000) Literaturna polityka v sovietskii Ukraini. 1917–1934. Duke University Press; Kyiv : Helikon.
5. Pakharenko V. (2007) Osnovy teorii literatury. Kyiv: Heneza.
6. Sherekh Yu. (1998) Shostyi u hroni/lurii Sherekh. Poza knyzhkamy i z knyzhok. Kyiv: Vydavnytstvo «Chas».

Citation: Sergii Cheripko (2021). THE ROLE OF BIOGRAPHICAL AND CULTURAL-HISTORICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF THE AUTHOR'S VOICE OF MYKHAILO DRAI-KHMARA. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 1(45). doi: 10.26886/2520-7474.1(45)2021.15

Copyright Sergii Cheripko ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.